

Věc Öllinger proti Rakousku – Vyvažování svobody shromažďování na hřbitově s právem projevat náboženské vyznání jeho nerušenou návštěvou

(komentář)

JUDr. Pavel Molek

Věc:	Öllinger proti Rakousku
Typ rozhodnutí:	rozsudek senátu (1. sekce)
Číslo stížnosti:	76900/01
Datum:	29. 6. 2006
Dotčené články Úmluvy:	čl. 9 (svoboda náboženského vyznání), čl. 11 (svoboda shromažďování)
Výrok Soudu:	čl. 11 byl porušen (6:1)
Separátní stanoviska:	1 (Loucaides)
Dotčené právní předpisy:	zákon o shromažďování
Prejudikatura Soudu:	<i>Stankov a Sjednocená makedonská organizace Ilinden proti Bulharsku</i> , rozsudek z 2. 10. 2001, stížnost č. 29221/95 a 29225/95, § 87, ECHR 2001-IX; <i>Plattform "Ärzte für das Leben" proti Rakousku</i> , rozsudek z 21. 6. 1988, stížnost č. 10126/82, Series A no. 139, § 32; <i>Scharsach a News Verlagsgesellschaft proti Rakousku</i> , rozsudek ze dne 13. 11. 2003, stížnost č. 39394/98, § 30, ECHR 2003-XI; <i>Otto-Preminger-Institut proti Rakousku</i> , rozsudek z 20. 9. 1994, stížnost č. 13470/87, Series A č. 295-A, § 49; <i>Jerusalem proti Rakousku</i> , rozsudek z 27. 2. 2001, stížnost č. 26958/95, § 36, ECHR 2001-II.

Další související rozhodnutí: *Halis proti Turecku*, rozsudek z 11. 1. 2005, stížnost č. 30007/96 (rozsudek č. 379 v čísle 3/2006); *Lingens proti Rakousku*, rozsudek ze dne 8. 7. 1986, stížnost č. 9815/82.

Klíčová slova: svoboda shromažďování, SS, hřbitov, veřejný pořádek a bezpečnost, Svátek všech svatých, poctivá rovnováha mezi rozpornými zájmy

Složení senátu: C. L. Rozakis, *předseda senátu* (Řecko), L. Loucaides (Kypr), F. Tulkens (Belgie), E. Steiner (Rakousko), K. Hajiyev (Ázerbajdžán), D. Spielmann (Lucembursko), S. E. Jebens (Norsko).

Jak je v našich komentářích judikatury Evropského soudu pro lidská práva (dále jen „Soud“) opakovaně zmiňováno¹, je jednou z jejích „vedlejších“ úloh také schopnost

¹ Viz například *Halis proti Turecku*, rozsudek z 11. 1. 2005, stížnost č. 30007/96 (rozsudek č. 379 v čísle 3/2006).

posoudit lidskoprávní dopady některých národních specifíků a problémů s evropským nadhledem, jehož mnohdy samy vnitrostátní soudy nemusejí být schopny. V případě Rakouska je takovým problémem nesporně vztah k rakouské úloze v druhé světové válce a paradox plynoucí z toho, že jakkoliv Rakousko vnímá samo sebe obvykle jako první oběť nacistické Třetí říše (a proto mnoho Rakušanů necítilo potřebu výrazného „očistění od minulosti“ způsobem, jakým k němu bylo hned po válce nuceno Německo), žije v něm zároveň až dosud nemálo lidí s nacistickou minulostí, vojáků wehrmachtu a v neposlední řadě také mnoho členů SS. Z tohoto paradoxu oběti, která je zároveň pachatelem, vznikají nejen problémy politické (vzpomeňme sympatie bývalého předsedy Svobodných Jörga Haidera k těmto úderným složkám nacistické moci, či naopak problematické vnímání slavného „lovce nacistů“ Simona Wiesenthala samotnými Rakušany), ale – jak ukazuje níže rozebíraný případ (ale i některá dřívější rozhodnutí Soudu²) – i problémy lidskoprávní.

ÖLLINGER PROTI RAKOUSKU

Skutkový stav a řízení před rakouskými soudy (§ 7-21)

Stěžovatelem zde byl rakouský poslanec za Zelené (*Die Grünen – Die grüne Alternative*), jenž v říjnu 1998 ohlásil spolkovému policejnímu ředitelství (*Bundespolizeidirektion*) v Salzburgu, že na Svátek všech svatých³, 1. listopadu 1998, hodlá konat shromáždění na salzburském ústředním hřbitově, konkrétně před pomníkem obětí války, a to po celé dopoledne. Sám také přiznal, že toto shromáždění tak bude probíhat na stejném místě jako shromáždění sdružení „*Kameradschaft*⁴ IV“, které na tentýž čas ohlásilo shromáždění na uctění členů SS padlých za války a které stěžovatel pokládal za nelegální. Smyslem shromáždění ohlášeného stěžovatelem bylo naopak připomenout oběti z řad salzburských Židů zavražděných členy SS během války. Stěžovatel očekával zhruba šest účastníků shromáždění, kteří by drželi nápisy připomínající tyto židovské oběti nebo by je měli připojeny na šatech způsobem, který by nenarušil pietu místa a veřejný pořádek.

² Nejlépe patrně *Lingens proti Rakousku*, rozsudek ze dne 8. 7. 1986, stížnost č. 9815/82.

³ V českých zemích je tento svátek poněkud zastíňován Vzpomínkou na všechny věrné zemřelé, tzv. dušičkami, slavenými 2. 11.

⁴ Patrně nejlepší překlad tohoto slova je „kamarádství“.

Přes tyto přísliby bylo shromáždění v předvečer svátku policejním ředitelstvím zakázáno s odůvodněním, že by narušovalo veřejný pořádek a bezpečnost. Policejní ředitelství navíc podotklo, že podobné shromáždění na tomtéž místě ohlásil i jiný poslanec Zelených, jenž ovšem nezaručil, že nedojde k narušení shromáždění *Kameradschaft IV*. Toto sdružení je přitom registrovaným sdružením, tradičně pořádá pamětní setkání na Svátek všech svatých, jež z důvodu své povahy veřejného obřadu nevyžaduje podle článku 5 zákona o shromažďování z roku 1953 (*Versammlungsgesetz*) státní povolení. Pokud by za této situace bylo povoleno shromáždění svolávané stěžovatelem, mohlo by dojít k narušení shromáždění *Kameradschaft IV*, stejně jako k narušení jiných pietních shromáždění, tedy k situaci vnímatelné jako neúnosná provokace vyjadřující neúctu k vojákům padlým v obou světových válkách. Navíc by mohlo dojít k protestům ostatních návštěvníků hřbitova a nakonec i k otevřenému konfliktu mezi účastníky obou shromáždění. Žádné opravné prostředky proti tomuto rozhodnutí nemohly mít odkladný účinek, čímž bylo shromáždění svolávané stěžovatelem definitivně zakázáno.

Stěžovatel přesto podal odvolání, jež zamítlo salzburské bezpečnostní ředitelství (*Sicherheitsdirektion*) v srpnu 1999. To uvedlo, že *Kameradschaft IV* je registrované sdružení, jehož členy jsou hlavně bývalí členové SS (!)⁵. Po více než čtyřicet let toto sdružení každoročně připomíná své soukmenovce z řad SS padlé ve válce vzpomínkovým shromážděním u památníku obětí války a položením věnců. V posledních několika letech došlo k protestním shromážděním, jež měla tyto vzpomínkové akce *Kameradschaft IV* narušit, čehož výsledkem byly hádky s jeho členy a ostatními návštěvníky hřbitova, jejichž uklidnění si vyžádalo policejní zásah. I tento odvolací orgán tak shledal, že zákaz shromáždění svolaného stěžovatelem byl nutný k zachování veřejného pořádku, neboť jeho cílem byla konfrontace s *Kameradschaft IV*.

V prosinci 2000 pak rakouský Ústavní soud (*Verfassungsgerichtshof*) zamítl stěžovatelovu ústavní stížnost opřenou o tvrzené narušení svobody shromažďování, projevu a víry a zákazu diskriminace. Ústavní soud shledal, že státní orgány musely vyvažovat stěžovatelův zájem na konání shromáždění a veřejné zájmy vyjmenované v čl. 11 odst. 2 Úmluvy. Takovým zájmem by nebyla pouhá ochrana shromáždění

⁵ Uvědomme si absurditu představy, že by podobné sdružení vzniklo v Německu, nebo že by v ČR bylo například registrováno Ministerstvem vnitra sdružení s fiktivním názvem „Obušek“ sdružující bývalé vyšetřovatele politických vězňů...

pořádaného *Kameradschaft IV*, ostatně je sporné, zda se jednalo o veřejný obřad podle článku 5 zákona o shromažďování. Zato byla dostatečným důvodem pro zakázání shromáždění obava – podpořená zkušenostmi z minulých let – že neshody mezi účastníky obou shromáždění povedou k hádkám narušujícím pietnost prostředí a rušícím tak ostatní návštěvníky hřbitova. Svátek všech svatých je přitom významným církevním svátkem, při němž řada lidí tradičně navštěvuje hřbitovy, aby uctila své mrtvé. Jako církevní tradice je přitom takové připomínání mrtvých chráněno článkem 9 Úmluvy, který zahrnuje pozitivní závazek státu chránit osoby vyjadřující takto svou víru před rušením ostatními. Zákaz stěžovatelem svolaného shromáždění tak byl nezbytný pro ochranu práv a svobod ostatních ve smyslu čl. 11 odst. 2 Úmluvy.

Právní posouzení Soudem (§ 25-51)

Rozhodnou otázkou předloženou Soudu k rozhodnutí zde byl stěžovatelův argument, že zákazem shromáždění na připomínku židovských obětí zavražděných příslušníky SS během druhé světové války porušily rakouské orgány jeho svobodu shromažďování zaručenou článkem 11 Úmluvy⁶. Stěžovatel souhlasil s Ústavním soudem jen potud, že zákaz shromáždění nemohl být zdůvodněn pouze narušením shromáždění *Kameradschaft IV*. Nemohl být ale podle něj zakázán ani z důvodů, s nimiž se Ústavní soud ztotožnil. Ústavní soud totiž podle něj pochybil, když nepřihlédl k tomu, že smyslem jím svolaného shromáždění bylo připomenout veřejnosti zločiny spáchané SS a uctít památku Židů jimi zavražděných, přičemž souběh místa a času se shromážděním *Kameradschaft IV* byl součástí tohoto poselství. Rakouské orgány včetně Ústavního soudu pak zcela opomněly vyvažovat zájmy stěžovatele a *Kameradschaft IV* a nepokusily se například zajistit, aby obě shromáždění mohla proběhnout zároveň. Jejich rozhodnutí tak pouze ochránila shromáždění vojáků SS před legitimní kritikou (§ 27).

⁶ „Čl. 11

Svoboda shromažďování a sdružování

1. Každý má právo na svobodu pokojného shromažďování a na svobodu sdružovat se s jinými, včetně práva zakládat na obranu svých zájmů odbory nebo vstupovat do nich.

2. Na výkon těchto práv nemohou být uvalena žádná omezení kromě těch, která stanoví zákon a jsou nezbytná v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných. Tento článek nebrání uvalení zákonných omezení na výkon těchto práv příslušníky ozbrojených sil, policie a státní správy.”

Vláda oproti tomu poukázala na to (§ 28), že zásah do stěžovatelovy svobody shromažďování byl souladný s právem, konkrétně s článkem 6 zákona o shromažďování. Sloužil také legitimnímu účelu, neboť měl chránit nerušenou motlitbu ostatních návštěvníků hřbitova, tedy aktivitu chráněnou článkem 9 Úmluvy. K otázce nezbytnosti tohoto zásahu připomněla vláda judikaturu svého Ústavního soudu týkající se vyvažování stěžovatelových zájmů se zájmem veřejným, přičemž toto vyvažování se muselo řídit objektivně verifikovatelnými okolnostmi. Tyto okolnosti, jako zvolené místo a čas, stěžovatelovo přesvědčení a přesvědčení dalšího člena Zelených o protiprávnosti *Kameradschaft IV*, či neexistující záruky nenarušování pietního aktu, přitom ospravedlňovaly názor úřadů, že hlavním smyslem stěžovatelova shromáždění je narušit shromáždění *Kameradschaft IV*. Úřady podle vlády také správně posoudily, i s ohledem na zkušenosti z předchozích let, že konfrontace mezi oběma skupinami by narušovaly náboženské cítění nezúčastněných návštěvníků hřbitova. Hrozícím nepokojům porušujícím posvátnost svátku přitom nemohlo být zabráněno, takže úřady nebyly povinny povolit obě shromáždění, zvláště když nástroje, jež by mohly konfrontacím zabránit (například policejní oddělení obou skupin), by samy narušovaly klid vyžadovaný na hřbitově na Svátek všech svatých (§ 31).

Soud vyšel z přesvědčení, že posuzovaný zákaz byl opravdu zásahem do stěžovatelovy svobody shromažďování, přičemž se zároveň jednalo o zákaz předvídaný zákonem a sloužící legitimnímu cíli, konkrétně ochraně práv a svobod druhých a zabránění nepořádku (§ 32). Jádrem sporu tak byla otázka, zda se jednalo o zásah nezbytný v demokratické společnosti ve smyslu čl. 11 odst. 2 Úmluvy, tedy zda odpovídal nutkové sociální potřebě a zejména zda byl přiměřený chráněnému legitimnímu zájmu (§ 33). Smluvní strany mají sice jistý prostor pro úvahu, zda taková potřeba existuje, je však již úkolem Soudu posoudit, zda je omezení naplňující tuto potřebu souladné s Úmluvou.

V daném případě se přitom jedná o rozpor mezi dvěma základními právy, v němž stěžovatelova svoboda pokojného shromažďování a svoboda projevu musí být vyvažována proti právu jiného sdružení na ochranu před rušením a proti právu návštěvníků hřbitova projevat své náboženské vyznání (§ 34).

Při výkladu svobody pokojného shromažďování přitom Soud zdůraznil (§ 35-38) s odkazem na věc *Stankov a Sjedinená makedonská organizace Ilinden proti*

Bulharsku, § 87; Plattform "Ärzte für das Leben" proti Rakousku, § 32; a Scharsach a News Verlagsgesellschaft proti Rakousku, § 30, že zahrnuje pozitivní a negativní závazek smluvního státu:

„Na jedné straně musí stát upustit od zasahování do tohoto práva, což se vztahuje i na demonstraci, jež může znepokojovat nebo pohoršovat osoby nesouhlasící s myšlenkami či požadavky touto demonstrací prosazovanými. Pokud by každá možnost sporů a vášnivých debat mezi protivnými skupinami během demonstrace byla důvodem pro její zákaz, společnost by čelila tomu, že by byla zbavena možnosti slyšet opačný názor. Na straně druhé může státům z článku 11 vzejít povinnost přijmout pozitivní opatření v zájmu ochrany zákonné demonstrace proti anti-shromážděním. Bez ohledu na svou autonomní roli a samostatnou oblast působnosti musí být navíc článek 11 Úmluvy vykládán také ve světle jejího článku 10. Ochrana názorů a svobody vyjadřovat je je jedním z cílů svobody shromažďování a sdružování obsažené v článku 11. V této souvislosti je třeba mít na paměti, že v rámci článku 10 odst. 2 zůstává jen málo prostoru pro omezení politických projevů či diskutování otázek veřejného zájmu.“ (§ 36 - 38)

Soud dále připomněl, v návaznosti na svůj rozsudek *Otto-Preminger-Institut proti Rakousku, § 49*, že z čl. 9 Úmluvy vyplývá také povinnost státu chránit svobodu projevoování náboženského vyznání proti aktivitám ostatních osob, jež by ji omezovaly (§ 39).

Při zvažování všech těchto skutečností Soud shledal, že stěžovatelem svolávané shromáždění bylo skutečně zamýšleno jako proti-demonstrace zaměřená vůči shromáždění *Kameradschaft IV*, tedy organizace složené z bývalých členů SS, přičemž souběh místa a času obou shromáždění byl součástí poselství, které chtěl stěžovatel shromážděním přinést a připomenout jimi zavražděné Židy (§ 43). Zakázání takové proti-demonstrace bylo nicméně opatřením velmi hlubokého dopadu, přičemž samotná ochrana shromáždění členů *Kameradschaft IV* by nebyla dostatečným ospravedlněním pro takový zásah. Zbývá proto posoudit, zda byla dostatečným ospravedlněním snaha rakouských úřadů zabránit nepokojům, které by narušily pokojnou atmosféru na hřbitově na Svátek všech svatých. Podle názoru Soudu však bylo použité opatření tomuto cíli nepřiměřené (§ 47), a to z několika důvodů: shromáždění nebylo zaměřeno proti návštěvníkům hřbitova a jejich náboženským projevům; stěžovatel očekával pouze

malý počet účastníků svého shromáždění; své názory chtěli účastníci vyjadřovat pokojnými prostředky. Svolávané shromáždění tedy nemohlo podstatně zasáhnout pocity návštěvníků hřbitova, navíc jakkoli se rakouské orgány ospravedlňovaly vášnivými spory v minulých letech, ani tyto minulé hádky nikdy nepřerostly v násilnosti. Z těchto důvodů Soud nepřevzal přesvědčení rakouských úřadů o tom, že nebylo možno zabezpečit souběžné konání obou shromáždění při zajištění jejich pokojnosti alternativními způsoby, jako je přítomnost policie oddělující oba tábory (§ 48). Namísto toho ovšem rakouské orgány uvalily nepřiměřené omezení na stěžovatelovu snahu o svolání shromáždění. Vnitrostátními orgány mělo být ovšem také přihlédnuto k tomu, že stěžovatel, coby poslanec, chtěl svým vyjádřením vyjádřit svůj názor na záležitost veřejného zájmu formou protestu proti shromáždění *Kameradschaft IV* (§ 44). Celkově tak rakouské orgány věnovaly příliš málo váhy stěžovatelovu zájmu konat dané shromáždění, naopak přecenily zásadnost zájmů ostatních návštěvníků hřbitova (§ 49), a v důsledku toho se jim nepodařilo najít poctivou rovnováhu (*fair balance*) mezi rozpornými zájmy. Došlo tedy k porušení článku 11 Úmluvy.

Za této situace již Soud nepokládal za nutné vyjadřovat se i k tvrzenému porušení článků 9, 10 a 14 Úmluvy.

Podle článku 41 pak Soud přiznal stěžovateli 5 878,88 euro jako náhradu nákladů, naopak mu nepřiznal spravedlivé zadostiučinění (pohříchu aniž by toto nevyhovění stěžovatelovu požadavku jakkoli zdůvodnil).

NESOUHLASNÉ STANOVISKO SOUDCE LOUCAIDESE

Se závěrem Soudu, tedy se shledáním porušení článku 11, vyjádřil nesouhlas soudce Loucaides, který se plně ztotožnil s napadeným rozhodnutím Ústavního soudu. S ním se ztotožnil jak v závěru, že zakázání stěžovatelem svolaného shromáždění bylo adekvátním nástrojem ochrany klidu na hřbitově ve Svátek všech svatých; tak i v pochybnosti o tom, že by shromáždění *Kameradschaft IV* spadalo pod článek 5 zákona o shromažďování. Pokud chtěl stěžovatel vyjádřit svůj nesouhlas s aktivitami tohoto sdružení, měl tak učinit právními prostředky či demonstrací namířenou proti státním orgánům, jež shromáždění bývalých členů SS schválily, a nikoli usilováním o konfrontaci na Svátek všech svatých, tedy v čase a na místě, jehož volba nesvědčí o stěžovatelově respektu k právům ostatních návštěvníků hřbitova; místě, jež – zvláště

v daný den – není vhodným k politickým demonstracím. Na tom nic nemění ani skutečnost, že „se všichni civilizovaní lidé shodují na tom, že nacisté a jejich SS byly hrůznou součástí lidské historie a holocaust a ostatní odstrašující zločiny proti Židům a ostatním národům byly zavrženy celým světem.“

Závěrem svého disentního stanoviska pak soudce Loucaides vytkl většinovému stanovisku, že podcenilo jak skutečnost, že stěžovatel sice svolal malé množství lidí, jednalo se nicméně o lidi sdílející odpor k aktivitám *Kameradschaft IV*; a také to, že většina dostatečně nezohlednila, že u vášnivých debat obecně nelze vyloučit, že přerostou v násilnosti. Zabránit jim cestou policejní účasti přitom nepokládal za vhodné už z toho důvodu, že sama policejní přítomnost na hřbitově by narušovala mír náležející hřbitovu v den vzpomínání památky zemřelých. Jak hrozba policejní účasti, tak hrozba konfrontace obou skupin by přitom vzhledem k okolnostem dne a místa byla podle jeho názoru dostatečným ospravedlněním zásahu do stěžovatelova práva v zájmu „ochrany práv a svobod jiných“.

Komentář

Nad rámec pozoruhodných skutkových okolností, na jejichž půdorysu Soud dospěl k výše shrnutým právním závěrům, zasluhují si podle mne na rozebíraném rozhodnutí pozornosti zejména tři aspekty: jeden obecně teoretický, jeden český a jeden celoevropský.

Z hlediska teorie lidských práv je rozebíraný rozsudek nesporně zajímavý už z toho důvodu, že obsahuje úvahy na téma vyvažování protichůdných lidských práv, tedy otázku dosud teoreticky snad nejlépe rozebranou Ronaldem Dworkinem,⁷ a to v poněkud neobvyklé kombinaci. Zatímco totiž některá lidská práva jsou takřka předurčena ke konfliktu (typicky svoboda projevu a právo na soukromí), zde se setkáváme s konfliktem shromažďovací svobody a svobody projevu na straně jedné a svobody projevovat své náboženské vyznání na straně druhé – jak nicméně ukazují poslední události ohledně karikatur islámského Proroka, jedná se o střet, na nějž by si Evropa měla začít zvykat. Zatímco pak je diskutabilní, nakolik je vhodné, aby Soud na straně jedné akceptoval, jaká hlediska vzaly vnitrostátní orgány v úvahu (a výtky, že nevzaly v úvahu skutečnost, že je stěžovatel poslancem a jednalo se o jeho projev

⁷ DWORKIN, R.: *Když se práva berou vážně*, Praha: Oikúmené, 2001.

politické povahy, zde zní ze strany Soudu poněkud alibisticky snažit se naznačit, že něco skutečně rakouské orgány nezohlednily), a na straně druhé nesouhlasil pouze s „váhou“, kterou těmto poměřovaným argumentům přiznaly; lze jistě uvítat, že tuto úvahu Soud provedl. Lze totiž očekávat, že zatímco dosavadním hlavním problémem teorie i praxe ochrany lidských práv byly vztahy vertikální, tedy ochrana jednotlivce před státem, ve stále větší míře budou hlavním tématem lidskoprávní vztahy horizontální a bude stále častěji zpochybňováno, jak jsou práva jedněch chráněna proti právům druhých.

Z českého hlediska lze takovéto posouzení uvítat zejména právě ve vztahu k povolování shromáždění a zabraňování konfliktů mezi skupinami vyjadřujícími svým shromažďováním protichůdné názory. Dosud se totiž zdá, že české vnitrostátní orgány, ačkoli jsou před tento problém stavěny velmi často a ve vztahu k některým významným datům přímo pravidelně, nevystoupily v jejich řešení dosud za horizont pouhých improvizací a jejich „strategie“, je-li vůbec nějaká, rozhodně postrádá promyšlenost, kterou jsme mohli postřehnout u jejich rakouských kolegů.

Rozsudek ve věci Öllinger je pak podle mne zajímavý konečně i z hlediska hledání evropské identity. Soud zde totiž mimo jiné akceptoval, že evropská společnost je společností konfliktů a úlohou státních orgánů má být zamezit násilí, ale nikoli přímo tyto konflikty potlačit a vytěsnit tím, že místo bude dáno vždy jen jednomu názoru, ale naopak dát volný průběh svobodné diskusi, byť byla vášnivá, byť byla i na nevhodném místě a v nevhodném čase. V tomto směru snad může být tento rozsudek drobným naznačením, že evropská společnost má být společností, kde jsou konflikty řešeny diskusí i hádkou, a nikoli předstíráním umělé jednoty a pokryteckou harmonií pod rouškou politické korektnosti. Zvláštní nicméně je, že s výjimkou disentujícího soudce nikdo neupozornil na skutečnost, že ve hře byl v daném případě i jiný společný rys evropské identity, a to celoevropské odsouzení nacismu. Pokud bylo v úvodu naznačeno, že se Rakousko snaží ke své nacistické minulosti přistupovat v zásadě neutrálně, zůstává otázkou k přemýšlení, proč bylo toto tak bezvýhradně akceptováno i Soudem a proč Soud zcela opomněl alespoň krátké zamyšlení nad možným poměřováním jakési morální váhy připomínky zavražděných obětí rakouského holocaustu a připomínky smrti členů organizace, jež holocaust, mimo jiné hrůznosti, z rozkazu nacistické moci prováděla. Možná právě zde Soud opomněl příležitost

k pomyslnému prolnutí celoevropského standardu právního s celoevropským standardem morálním. Pokud existuje.